

מספר אבות מלאכה, ורפואה בשבת (שיעור 8)

שמירת שבת של קטנים

יחידה מספר 73

14849

התורה מצווה שזכירת ושמירת השבת ייעשו לא רק על ידינו, אלא גם על ידי הסובבים אותנו –

שמות פרק כ, ח-יב

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶיךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ: בֵּין הַצִּיּוּי עַל הַפְּרִט ("אתה") לַשְּׁמֹר שַׁבַּת, לִבֵּין הַצִּיּוּי עַל סְבִיבְתוֹ ("עֹבֵדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ") נִמְצָאִים הַיְלָדִים – "בִּנְךָ וּבִתְךָ". הַאִם חֻבַּת הַקְּטָנִים דּוֹמָה לַחֻבָּה עַל הַגְּדוֹל, אוֹ עַל הַסּוֹבְבִים אוֹתוֹ? מַלְבָּד זֹאת, יֵשׁ לִבְרַר אִם מוֹתֵר לֵאפְשֵׁר לְקַטְנִים לַעֲבוֹר עַל אִיסוּרִים בְּאוֹפֵן כִּלְלִי, וּמָה כְּלוּל בַּמְצוּוֹה דְרַבְּנָן לַחֲנֹךְ אֶת הַקְּטָנִים.

מצד מה קטן חייב בשמירת שבת?

חיובו של הקטן לשמור שבת יכול להתבסס על לפחות שלושה מקורות חיוב שונים. נפרטם בקצרה:

א. "לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך"

בשונה משאר מצוות התורה, ביחס לשבת הציווי ש"בנך ובתך" ישבתו מפורש בפסוק.

שמות פרק כ פסוק י

וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ עֹבְדֶיךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ:

מקריאה של פסוק זה עולה, לכאורה, כי מטרתו היא להרחיב את חובת שמירת השבת מעבר לפרט. שמירת השבת מוטלת עליך לא רק באופן פרטי, אלא גם הסובבים אותנו של האדם צריך לשמור שבת. הילדים, העבד והאמה, הגרים התושבים, וגם הבהמות! ההשוואה בין הילדים לבין הבהמות לכאורה מורה על כך שהחובה איננה חובה על הילד לשמור שבת, אלא חובה על ההורים שהשבת תישמר גם על ידי ילדיהם. ממדרשי ההלכה ניתן לחזק את הטענה הזאת –

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק י

אתה ובניך ובתך, יכול בנו ובתו הגדולים? כשהוא אומר "אתה" הרי בנו ובתו הגדולים אמורין. מה תלמוד לומר "בנך ובתך"? אלו בנו ובתו קטנים

ראשית ישנה הבהרה – ודאי מדובר בקטנים. הרי "אתה" מתייחס לכל מי שמחויב בכל מצוות התורה, דהיינו כל מי שעבר את גיל החיוב ונכנס לנועם עול המצוות. אם כך, "בנך ובתך" – הכוונה היא בהכרח לקטנים. ממשיך המדרש –

שלא יאמר לבנו קטן – הכנס לי כלי זה מן השוק, הכנס לי כלכלה זו מן השוק. יכול יחזר אחריהן שלא ישברו חרסים שלא ינתזו צרורות? תלמוד לומר – "אתה", מה אתה מדעת עצמך, מלאכת עצמך, אף הן מדעת עצמן, מלאכת עצמן

מן המדרש עולה שהכוונה איננה שמוטל על המבוגר להשגיח על ילדיו ולוודא שאינם מחללים שבת. הכוונה היא שאסור לגרום לקטן לחלל שבת עבור הגדול.

מבחינה זו, לכאורה הדברים מקבילים ל"ובהמתך" המופיע בהמשך הפסוק. פסוק זה אינו מטיל חובה על הבהמה לשבות בשבת, אלא חובה על האדם להימנע מהפעלת בהמתו לצרכו בשבת. אנו נשוב ונחזק את הנקודה הזו בהמשך. נעבור למקורות חיוב נוספים לחובת שמירת שבת של הקטנים.

ב. האם יש חיוב למנוע קטן מעבור על איסורים?

הסוגיה במסכת יבמות מעלה את השאלה הזאת. הסוגיה ארוכה מעט. אנו נחלק אותה לחלקים, ואף לא נצטט את כולה –

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיג עמוד ב

רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה מפתחי דבי מדרשא ברשות הרבים בשבתא, אתא לקמיה דרבי פדת, אמר ליה: זיל דבר טלי וטליא וליטיילו התם, דאי משכחי להו מייתי להו. אלמא קסבר: קטן אוכל נבלות - אין בית דין מצווין להפרישו. לימא מסייע ליה: לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח הבא לי חותם, אלא מניחו תולש, מניחו זורק! אמר אביי: תולש - בעציץ שאינו נקוב, זורק - בכרמלית דרבנן

חברותא יבמות דף קיג עמוד ב – דף קיד עמוד ב

רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה נאבדו לו מפתחי דבי מדרשא, ברשות הרבים - בשבתא. אתא לקמיה דרבי פדת לשאלו מה לעשות: אמר ליה: זיל, דבר טלי וטליא, הנהג ברשות הרבים ילדים קטנים וילדות קטנות, וליטיילו התם, ואי משכחי להו - מייתי להו. שאם ימצאום שם - יביאום אליך מאליהם. אלמא, קסבר רבי פדת, שקטן אוכל נבלות - אין בית דין מצווין להפרישו מאכילתן. לימא מסייע ליה מהא דתניא: לא יאמר אדם לתינוק בשבת: הבא לי מפתח דרך רשות הרבים, או הבא לי חותם דרך רשות הרבים. אלא רשאי הוא להיות מניחו לקטן, להיות תולש מעצמו בשבת. או מניחו להיות זורק חפץ מעצמו ברשות הרבים, ואינו חייב למונעו מעשיית מלאכה בשבת, והיינו שאין חייב אדם למנוע מקטן לעשות איסור. אמר אביי: אין מכאן ראייה לדין דאורייתא. כי אפשר לומר שמותר להניחו תולש בעציץ שאינו נקוב, שהיות ואין הדבר הגדל בו יונק מהקרקע, אין במלאכתו איסור תורה משום תולש, אלא רק מדרבנן אסור לתולשו. וכן מותר להניחו להיות זורק חפץ בכרמלית, שאינה לא רשות היחיד ולא רשות הרבים, שאיסור הטלטול בה הו רק מדרבנן

כבר בשלב זה ניתן להסיק מספר מסקנות ביחס לגבולות הדיון.

- א. הדיון נפתח סביב השאלה אם מותר לגרום לקטנים לחלל שבת, או שמא חובה למנוע זאת מהם. הדיון נסוב סביב השאלה אם "בית הדין" מצווה להפריש את הקטן מאכילת נבלות. משמע שמבחינת הדיון הזה, אין הבחנה בין השבת לבין אכילת נבלות. עולה מכך שסוגיה זו אינה קשורה לפסוק "אתה ובנך ובתך" (שהרי פסוק זה לא נאמר על מאכלות אסורים!). מדובר על יסוד חיוב שונה.
  - ב. כמובן שיש לשאול את השאלה ההפוכה – מדוע הגמרא מתעלמת מהחובה למנוע את חילול השבת מצד "בנך ובתך"? התעלמות זו מאששת את הערתנו לעיל ביחס לחיוב "אתה ובנך ובתך". נראה שחובה זו איננה מטילה חיוב כללי לוודא שהקטנים ימנעו מחילול שבת, אלא רק חובה שהקטנים לא יחללו שבת עבור הגדולים (בהמשך נגדיר בצורה חדה יותר את גבולות העשייה עבור הגדולים). לכן הגמרא אינה מעלה את האפשרות שביחס לשבת יש סיבה נוספת למנוע את האיסור.
  - ג. הבחנה זו לכאורה מתחזקת מדברי הברייתא. ברור ומובן שאסור לאדם לבקש מהקטן לחלל שבת לצורך המבוגר. הדיון נסוב רק סביב הסיפא, בו נאמר שאין עניין למנוע מהקטן מחילול שבת.
  - ד. השאלה היא אם "בית הדין" מצווה להפרישו. משמע שאם אכן יש חובה כזו, היא מוטלת על כל מבוגר אחראי, ולא דווקא על הורי הילד.
  - ה. אחרי הברייתא ודברי אביי, הגמרא מניחה כמובן מאליו שאין חובה למנוע מקטן מעבור על איסור דרבנן. הדיון הוא רק אם יש חובה שכזו ביחס לאיסורי תורה.
  - ו. שימו לב שהברייתא אומרת שאסור לומר לילד להביא מפתח או חותם. הגמרא איננה מוכיחה מכך דבר לסוגייתנו. כלומר – לגמרא ברור שהוראה מפורשת לעבור על איסור כלולה ב"ספי בידיים" (האכלה בידיים), וכאמור, על כך הסוגיה איננה דנה. אנו נשוב לנקודה זו בהמשך, כאשר נבקש להגדיר מהו "ספי" ומהי "הפרשה" הנידונה בסוגיה.
- יש לציין שהברייתא מציגה שני קצוות. בקצה האחד – המבוגר אומר לקטן לחלל שבת עבורו. בקצה השני – הקטן פועל עבור עצמו (לכאורה מדובר בילד המשחק – תולש, זורק, וכו'). ישנם שני מקרי ביניים שטרם זכו להתייחסות – 1. המבוגר מאפשר, ואולי אפילו מסייע במשהו לאיסורו של הקטן, אך האיסור איננו מועיל למבוגר; 2. המבוגר אינו מבקש מהקטן לפעול עבורו, אך הקטן עושה זאת עבור המבוגר ללא בקשתו. הגמרא ממשיכה ומביאה ראייה ממשנה שעסקנו בה מספר פעמים בעבר –

ת"ש: עובד כוכבים שבא לכבות, אין אומרים לו כבה ואל תכבה, מפני שאין שביתתו עליהם; קטן הבא לכבות, אומרים לו אל תכבה, ששביתתו עליהם! א"ר יוחנן: בעושה על דעת אביו

לכאורה מהמשנה משמע שמוטל על המבוגר לוודא שהקטן לא יחלל שבת! אך רבי יוחנן דוחה את ההבנה הזאת, ומפרש שהקטן פועל עבור המבוגר. לכאורה מדברי רבי יוחנן ניתן לפשוט את הספק השני שהעלנו. רבי יוחנן אומר שמן המשנה ניתן להגיע לאחת משתי מסקנות – א. כללית מוטל על מבוגרים למנוע מקטנים מעבור על איסור. ב. מוטל על המבוגר למנוע מהקטן מעבור על איסור הנעשה עבור המבוגר. לכאורה זה אומר שגם אם מסקנת הסוגיה תהיה לקולא, העמדה המקלה ביותר שניתן להציע אומרת שמוטל על המבוגר למנוע מכך שהקטן יפעל לטובת הגדול.

התנאים ערים למצב בו הקפדתם של הסבים והסבתות על קיום המצוות פחותה מרמת ההקפדה המתקיימת בבית ההורים. בכל זאת, מוצאים את הדרך לשלוח את הנכדים לבית הסב והסבתא –

תייש: בן חבר שרגיל לילך אצל אבי אמו עם הארץ - אין חוששין שמא יאכילנו דברים שאינם מתוקנים, מצא בידו פירות - אין זקוק לו! אמר רבי יוחנן: בדמאי הקילו. אלא טעמא דדמאי, הא ודאי - בעא לעשורי, והאמר ר' יוחנן: בעושה על דעת אביו! אלא, רבי יוחנן ספוקי מספקא ליה, קאי הכא מדחי, קאי הכא מדחי

מכך שלא חוששים, משמע שגם אם הילד יאכל איסורים, אין לחוש לכך. רבי יוחנן אומר – לא בהכרח. יתכן ומדובר בסוגי איסורים שיש מקום להקל בהם בשעת הדחק. זה מעלה נקודה מאוד מעניינת. בתא שמע הקודם רבי יוחנן המגן על העמדה המתירה לגדול שלא להקפיד על כך שהקטן עובר על איסורים. בת"ש הנוכחי, רבי יוחנן מגן על העמדה המטילה על המבוגר אחריות שהקטן לא יעבור על איסור. אם כך, מהי עמדתו של רבי יוחנן?

רבי יוחנן מגיע לדיון ללא פניות קודמות. שתי האפשרויות פתוחות בפניו בשווה, וכל עוד אין הכרח גמור בראיה, הוא יידחק בפירוש הברייתא, בכדי להשאיר את האפשרויות פתוחות.

מתברר שלדיונו יש יסודות בפסוקים נוספים בתורה –

תייש: לא תאכלום כי שקץ הם - לא תאכלום, להזהיר הגדולים על הקטנים; מאי לאו דאמר להו לא תאכלו! לא, דלא ליספו ליה בידים. תא שמע: כל נפש מכס לא תאכל דם - להזהיר הגדולים על הקטנים; מאי לאו דאמרי להו לא תאכלו! לא, דלא ליספו להו בידים. תיש: אמור... ואמרת - להזהיר גדולים על הקטנים; מאי לאו דאמר להו לא תיטמו! לא, דלא ליטמו להו בידים

בהמשך הסוגיה (המובאת בהרחבות במלואה) הגמרא עושה 'צריכותא' – מבררת מדוע יש צורך בכל אחד מן הפסוקים. משמע שחז"ל אינם מפרשים שדווקא בהקשר של אכילת שקצים, דם, וטומאת כהנים מחהרים הגדולים על הקטנים. זהו דין רחב, התקף ביחס לכל איסורי התורה. באיסורים הללו היה צורך מיוחד לפרט את החובה, כפי שחז"ל מבארים שם.

❖ הרחבות – האם ביחס לטומאת כהנים הציווי חמור יותר?

מהו אופי החובה? הגמרא נשארת עם שתי אפשרויות פתוחות – א. אסור למבוגר להכשיל את הקטן באיסורים. ב. מוטל על המבוגר לוודא שהקטן נמנע מעבור על איסורים. כפי שפתחנו בראשית השיעור, לכל הפחות ביחס לאיסורי שבת ישנה חובה נוספת – למנוע מהקטן מעבור על איסורים הנעשים למען המבוגר (גם אם המבוגר לא הכשיל את הקטן). כמו כן, התברר שאיסורי דרבנן חריגים מדיון זה. כבר בשלב הראשון היה ברור שאין חובה למנוע מאיסורי דרבנן.

לסיכום מה שניתן לכאורה להסיק מן הגמרא בשלב זה –

א. אין חובה למנוע מקטנים מעבור על איסור דרבנן (ויתכן ומשמע שאף מותר למבוגר להכשיל קטן באיסורי דרבנן!).

ב. יש למנוע מקטן מחילול שבת הנעשה למען הגדול.

ג. אסור למבוגר להכשיל קטן באיסורי תורה.

ד. ספק אם מוטל על המבוגרים למנוע מקטנים מעבור על איסורי תורה.

בהמשך נשוב ונברר את הסוגיה. קודם נעיר הערה חשובה ביחס למקור חיוב נוסף.

ג. דין חינוך

חז"ל הטילו על ההורים לחנך את ילדיהם למצוות –

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מב עמוד א

תנו רבנן: קטן היודע לנענע - חייב בלולב, להתעטף - חייב בציצית, לשמור תפילין - אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר - אביו לומדו תורה וקריאת שמע

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד ב

קטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא

מהו היחס בין מצוות חינוך לבין הדיון הקודם? התוספות ישנים מבררים את זה, ושואלים – אם יש חובת חינוך למצוות, האם אינו מובן מאליו שמוטל על המבוגרים למנוע מהקטן לעבור על איסורים?

תוספות ישנים מסכת יומא דף פב עמוד א

וא"ת הא דאמרינן בכל דוכתא קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו, השתא חנוכי מחנכין, אפרושי מאיסורא מיבעי? ואומר ה"ר אליעזר ממיץ דחינוך לא שייך אלא שיעשה מצווה, ולא פרושי מאיסורא

התוספות ישנים מבארים שחיוב חינוך אינו מטיל חובה ללמד את הקטן להימנע מאיסורים. החובה היא ללמד את הילד לקיים מצוות. חז"ל לא הטילו חובה למנוע איסורים במסגרת חובת חינוך. ניתן להוכיח את שיטתם זו משתי סוגיות שלמדנו – לכאורה יש לדבריהם ראייה מאוד חזקה מהסוגיה שלמדנו, החזרת במקבילתה שבמסכת שבת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכא עמוד א

קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששבתתו עליהן. שמעת מינה: קטן אוכל נבלות - בית דין מצווין עליו להפרישו. - אמר רבי יוחנן: בקטן העושה לדעת אביו

במשנה נאמר שיש למנוע את הקטן מכיבוי השרפה. הגמרא מציעה ללמוד מכך שיש חובה למנוע מקטנים מחילול שבת. אך אם יש מצוות חינוך מדרבנן, יתכן והחובה למנוע את הקטן מחילול השבת נובעת מחובה זו! תשובתו של רבי יוחנן גם מכוונת לדבריהם. מדבריו עולה שאם הקטן עושה על דעת עצמו, אין צורך להפרישו. מדוע אין חובה להפרישו מחמת מצוות חינוך? זו ראייה לדברי התוספות ישנים לכך שחיוב חינוך הוטל על מצוות עשה בלבד, ואינו מחייב לחנך להימנע מאיסורים. לאור הראיות הללו (ואחרות), הרשב"א מתלבט בזה –

חידושי הרשב"א מסכת יבמות דף קיד עמוד א

שמה נאמר דלא אמרו מחנכין אלא למצות עשה ולא למצות לא תעשה, כמו שאמרו (סוכה מ"ב א') קטן היודע להתעטף אביו קונה לו טלית יודע לשמור תפלו וכו' ברם, בעלי התוספות על הדף מציעים אפשרות שונה –

תוספות מסכת שבת דף קכא עמוד א

שמע מינה קטן אוכל נבלות בית דין מצווין עליו להפרישו ... נראה דמיירי בקטן שלא הגיע לחינוך, דבהגיע לחינוך, כיוון שחייב לחנכו, כל שכן דצריך להפרישו שלא יעשה עבירה. וכל הנהו דפריך ביבמות הוה מצי לשנויי כשהגיע לחינוך, אלא דניחא ליה לאוקמי בכל עניין

בעלי התוספות המופיעים על הדף מפרשים שהמשנה עוסקת בקטן שטרם הגיע לגיל חינוך. ביתר הברייתות בהן נאמר שיש למנוע מהקטן מעבור על איסורים, ניתן להציע שהכוונה היא לקטן מעל גיל חינוך, וחובת מניעתו נובעת מדין חינוך, אך הגמרא העדיפה לבאר באופן שונה. הקושי בדברי בעלי התוספות ניכר. מניין ההנחה שמדובר בקטן שטרם הגיע לגיל חינוך, עליה מתבססת הקושיה? האם אינו נכון יותר שלא להניח הנחה שכזו, והקושיה מעיקרא ליתא? הפשט גם נשמע דחוק מעט. האם סביר שקטן מגיל חינוך הולך לכבות דלקה? לכאורה ניתן להציע שתי תשובות לשאלה זו –

- א. לשון המשנה "שביתתו עליך" – משמע שאין הכוונה לחיוב חינוך, אלא חיוב השביתה.
- ב. אמנם אין הכרח להעמיד את המשנה בקטן מגיל חינוך, אך היה יתרון בהעמדה זו, מפני שלמדנו את הדין שהציע רבי יוחנן אודות הקטן העושה על דעת אביו. בהמשך נלמד שהבחנה זו משמעותית.¹

שימו לב – האוקימתא של בעלי התוספות אומרת שאילו הקטן היה מעל גיל חינוך, היה פשוט וברור שבית דין מצווים להפרישו. הרמב"ם חולק על כך, ואומר שלעולם חובת חינוך אינה חלה על בית הדין –

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז

קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות, או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווין עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת, במה דברים אמורים בשעשה מעצמו, אבל להאכילו בידים אסור ואפילו דברים שאיסורן מדברי סופרים, וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפילו בדברים שהן משום שבות

¹ שימו לב למתודולוגיה שבהצעה הזאת. היא מניחה שפעמים שחז"ל יכניסו לש"ס קושיות שאינן קשות במיוחד, כאשר עיקר מטרת העלאת השאלה היא ללמוד משהו חדש מהתשובה. באופן רחב יותר ניתן לטעון שמטרת הצעת ראיות ודחייתן במהלך סוגיה איננה לוודא כי אין סתירה לטענה ממקור תנאי בלבד. מהלך הצעת ראייה ודחייתה מחדדים את הגדרות וגבולות הדין. אנו הדגמנו זאת פעמים רבות, ושיעור זה בכלל.

הלכה כח

אף על פי שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגו'

הרמב"ם מסכים שחובת חינוך מחייבת למנוע מעבר על איסורים, כפי שמוכיח הריטב"א את דבריו –

חינושי הריטב"א מסכת יבמות דף קיד עמוד א

הדין עם רבינו ז"ל דהיאך יחנכנו במצות עשה ויניחנו לאכול נבלות וטרפות!!

אך לעניין תירוץ הסוגיות, לכאורה עולה בדבריו תירוץ שונה – דין חינוך מוטל על ההורים בלבד. הדיון ביבמות עוסק בשאלה אם יש לבית הדין חובה למנוע את הקטן מעבור על איסורים. חובת חינוך, לעומת זאת, מוטלת על ההורים בלבד.

אם כך, ביחס בין דין חינוך לבין חובת בית הדין להפריש מאיסורים למדנו שלוש שיטות – לפי התוספות ישנים, מצוות חינוך תיסוב רק על מצוות ה"זכור" של השבת – קידוש, סעודה, הבדלה, וכדו'. אין חובה למנוע מהקטנים מעשיית מלאכות שבת מצד מצוות חינוך. אם ישנו חיוב, הוא קשור לשני הדיונים הקודמים.

לפי הרמב"ם, מעבר לדיון אם מוטל על בית דין למנוע מאיסורים (או לחילופין – לספות בידיים), ישנה מצווה פרטית ומיוחדת שהורי הילד יחנכו אותו להימנע מעבור על איסורים.

לפי בעלי התוספות (המופיעים במסכת שבת) חובת חינוך מוטלת גם על בית הדין עצמו, וכל הדיונים הקודמים נסובים על קטן שטרם הגיע לחינוך!

❖ **הרחבות – האם מצוות חינוך מוטלת על הקטן או על אביו? וכיצד זה משפיע על יכולתו של קטן להוציא גדול ידי חובת מצווה?**

❖ **הרחבות – האם מצוות חינוך מוטלת על האם, או רק על האב?**

❖ **הרחבות – האם מקיימים מצוות חינוך דווקא על ידי קיום המצווה כדינה?**

לסיכום מקורות החיוב האפשריים:

מצד מה יש חובה על הקטן לשמור שבת? למדנו שלושה מקורות חיוב –

א. "אתה ובנך ובתך"

במכילתא מבואר שפסוק זה מחייב את האדם שילדיו הקטנים ישמרו שבת. ברם, מבואר שם שהכוונה היא שאסור לצוות על הקטנים לעשות מלאכות עבור הגדול. פסוק זה אינו מטיל על הגדול חובה להשגיח על ילדיו ולמנוע את חילול השבת על ידם. מהדברים בהמשך עולה שחובה זו היא רק ביחס למלאכות שהקטן עושה עבור הגדול (בהמשך נגדיר את גבולות האיסור).

ב. קטן אוכל נבלות – אין בית דין מצווה להפרישו

הסוגיה במסכת יבמות דנה בשאלה אם יש חובה להפריש קטן מעבור על איסורים. כפי שלמדנו והוכחנו, חובה זו עוסקת בחובה להפריש קטן מכל איסור, ואיננה מיוחדת לשבת. היא איננה קשורה לפסוק "אתה ובנך ובתך".

הגמרא מבססת את הדיון על מספר פסוקים – "לא תאכילום" (הנאמר ביחס לשקצים), "כל נפש מכם לא תאכל דם", "אמור ... ואמרת" (הנאמר ביחס לאיסור טומאת כהנים). הגמרא מבארת מדוע יש צורך בכל לימוד. משמע שאיסורים אלו בנו בניין

אב, שבכל התורה כולה ישנו איסור למסור לקטן איסור בידיים. כאמור, הגמרא מתלבטת אם כוונת הציווי היא גם למנוע מכך שהקטן יעבור על איסור.

המסקנות העולות מן הגמרא –

- אין חובה למנוע מקטנים מעבור על איסור דרבנן (ויתכן ומשמע שאף מותר למבוגר להכשיל קטן באיסורי דרבנן!).

- יש למנוע מקטן מחילול שבת הנעשה למען הגדול.

- אסור למבוגר להכשיל קטן באיסורי תורה.

- ספק אם מוטל על המבוגרים למנוע מקטנים מעבור על איסורי תורה.

ג. דין חינוך

חז"ל חייבו את ההורים לחנך את ילדיהם (כפי שמפורש במסכת סוכה, דף כז ע"ב ודף מב ע"א). מדוע חז"ל נצרכו להטיל חובה על ההורים, אם כבר ישנה חובה שכזו מדאורייתא, כפי שפורט בדיון הקודם?

הראשונים שואלים את השאלה בצורה ההפוכה. אם ישנה חובה על הילד לקיים את התורה מצד מצוות חינוך, למאי נפקא מינה בשאלה אם מוטל על בית דין למנוע מכך שקטן יעבור על איסור? בלאו הכי מוטל עליו מצד חיוב חינוך!

התוספות ישנים אומרים שמצוות חינוך מחייבת את ההורים לוודא שהקטנים יקיימו את המצוות, אך חיוב זה איננו נוגע לאיסורים. יש איסור דאורייתא למסור לקטנים איסורים, ויש חובה דרבנן לחנך את הקטנים לקיים את המצוות. בהחלט יתכן

שאין חובה למנוע מכך שהקטן יעבור על איסור, וחז"ל תיקנו שהגדול יוודא שהקטן מקיים את מצוות העשה.

בעלי התוספות מתרצים שאכן, מעת שהקטן מגיע לחינוך, מוטל עליו לקיים את התורה, לאוין ועשין, וממילא מוטל על בית הדין לוודא שהוא ישמור את דברי התורה (כשם שמוטל על בית הדין לוודא שכל אדם ישמור את מצוות ה' ויישמר מאיסורים). כל הדיון בשאלה אם בית הדין מצווה להרחיק את הקטן מאיסור נסוב על קטנים מתחת לגיל חינוך בלבד! מהבחינה זו של בעלי התוספות, משמע שגם לבית הדין יש חובה מסוימת הרמב"ם פוסק שחובת חינוך חלה על ההורים בלבד, ואיננה חלה על בית הדין. ברם, הוא מסכים שחיוב חינוך מחייב את האב למנוע מכך שהקטן יעבור על איסורים (כדברי בעלי התוספות, ובניגוד לתוספות ישנים).

העמקה בסוגיית הגמרא

האכלת הקטן איסורי דרבנן

למדנו בגמרא לעיל –

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיג עמוד ב

רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה מפתחי דבי מדרשא ברשות הרבים בשבתא, אתא לקמיה דרבי פדת, אמר ליה: זיל דבר טלי וטליא וליטיילו התם, דאי משכחי להו מייתי להו. אלמא קסבר: קטן אוכל נבלות - אין בית דין מצווין להפרישו. לימא מסייע ליה: לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח הבא לי חותם, אלא מניחו תולש, מניחו זורק! אמר אביי: תולש - בעציץ שאינו נקוב, זורק - בכרמלית דרבנן

מדברי אביי עולה שאם נעמיד שמדובר באיסור דרבנן, הרי שהברייתא חורגת מהדיון בסוגיה. ניתן לפרש את דברי אביי באחד משני אופנים –

- א. הדיון הוא אם מותר להניח לקטן לעבור על איסורי תורה. לגבי איסורי דרבנן, ידוע שאין חובה למנוע, ולכן זה אינו בדיון. ברם, אין זה אומר שמותר להאכיל את הקטן איסורי דרבנן בידיים.
- ב. הסוגיה איננה עוסקת באיסור דרבנן כלל, מכיוון שמותר להאכיל את הקטן איסורי דרבנן. בהמשך לדברי הריטב"א שהובאו לעיל, מפרש הריטב"א בדרך הראשונה –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכא עמוד א

ופרקין בקטן העושה לדעת אביו. פירוש שהוא בן דעת, ודעתו לעשות נחת רוח לאביו, וכגון שאביו עומד עליו דחשבינן כאילו הוא עושה ברשותו ובמצותו, והא דכולי עלמא אסור ואפילו באיסורים דרבנן, דאפילו איסורים דרבנן – נהי שאין בית דין מצווין להפרישו, אסור להכין לו או לומר לו שיאכל, וכל שכן שאסור להאכילו בידיים

כדבריו פוסק הרמב"ם –

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז

קטן .... להאכילו בידיים אסור, ואפילו דברים שאיסורן מדברי סופרים

השו"ע (סימן שמ"ג סעיף א) מצטט את לשון הרמב"ם.

הרשב"א, לעומת זאת –

חידושי הרשב"א מסכת יבמות דף קיד עמוד א

משמע לי דבאיסורין של דבריהם מותר לומר לו לאכול בפירוש, דהא למאן דאמר בשל תורה בית דין מצווין להפרישו, בשל דבריהם אין בית דין מצווין להפרישו, כדמתרצין "הכא במאי עסקינן? בעציץ שאינו נקוב מדרבנן" ... וכיון שכן, כיוון דקיימא לן דאף בשל תורה אין בית דין מצווין להפרישו בשל דבריהם מחמתין בו דרגא אחת יותר ומתירין בו אפילו לומר לו לאכול

הרשב"א מבאר בצורה שלישית! לפי הרשב"א, אביי אומר כך – הסוגיה דנה באיסורי תורה. ברור שאיסורי דרבנן קלים יותר. מה דינם? איננו יודעים. אך אין טעם לעסוק בהם בנפרד. כאשר נכריע את הדין ביחס לאיסורי תורה, נדע שאיסורי דרבנן הם רמה אחת מתחת להם.

מכיוון שלהלכה אנו פוסקים שאין חובה למנוע מהקטן מעבור על איסורי תורה, אלא רק אסור להאכילו בידיים, עולה שביחס לאיסורי דרבנן, מותר להאכילו בידיים! ברם, בתשובה הרשב"א מבהיר את שיטתו –

שו"ת הרשב"א חלק א סימן צב

שאלת מה שאמרת לנו לשעבר שמותר להאכיל את הקטן איסור דרבנן. הזכירני הראיות המכריחות .... בכדי לא ספינן ליה איסורין דרבנן. אבל כל שיש בו צורך לתינוק מאכילין אותו. ואפילו כל שיש בו צרכנו ולא לתינוק כזריעת כשותא וטעימת כוס שאמרו עליו זמן בערב יום הכפורים ... וכמדומה שזה דבר ברור ופשוט

אסור לגרום לקטן לעבור על איסורי דרבנן סתם, אלא רק לצרכו. מדוע? הגר"ז מלאדי מבאר את הסברא –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שמג סעיף ז

כל שהוא צרכו של תינוק ותקנתו לא חששו בו שמא יסרך בכך ויעשה כן לכשיגדל, לפי שידוע לו שבשביל שהוא קטן מתירין לו צרכיו, ולא יטעה מזה לעשות כן כשיגדל

כלומר, עקרונית מצד הדין אין איסור לגרום לילד לעבור על כל איסור דרבנן. אך יש חשש שהקטן יתרגל לאיסורים ויחשוב שהם מותרים. ברם, אם אנו מתירים לו לעבור רק על האיסורים לצורך עצמו, הוא יבין שההיתר נבע מכך שהקטן זקוק להם, ויבין שמצד עצמם הם אסורים. לאור זאת, רע"א אוסר לעודד את הקטן לטלטל בכרמלית לצורך הגדול, ומתיר רק לצורך הקטן –

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן טו

ועל דבר טלטול הספרים לבית הכנסת על ידי תינוק פחות מבן ט', שכתב מעכ"ת דיש לסמוך על הרשב"א דאיסור דרבנן ספינן ליה בידיים
זה אינו, דהא ... כתב להדיא דאף להרשב"א ספינן ליה רק לצרכו, אבל לא לצרכנו, ואדרבה מחינן בידיה ע"ש. ולדעתי יש תקנה ליתן להתינוק חומש וסידור שישא לבית הכנסת לצורך עצמו, להתפלל ולשמוע קריאת התורה, וממילא יצטרף הגדול עמו להתפלל יחד, כנלענ"ד. הק' עקיבא
כאמור לעיל, השו"ע מצטט את הרמב"ם. הביאור הלכה מצטט את דברי רע"א, משמע שפוסק שאפשר לסמוך על דבריו, בניגוד לפסיקת השו"ע.

לסיכום:

כפי שלמדנו, הגמרא ביבמות מגבילה את הדיון אם מוטל על בית הדין למנוע איסורים מקטנים לאיסורי דאורייתא בלבד. הרישב"א אומר שביחס לאיסורי דרבנן מוכרע כי אין חובה למנוע איסורים, אך בודאי שאסור להאכילו איסורים בידיים. הרמב"ם פוסק כדבריו, ובעקבותיו גם השו"ע.
הרשב"א אומר שהסוגיה דנה באיסורי תורה, ולא פתחה את הדיון אודות איסורי דרבנן. מכיוון שלהלכה אנו פוסקים שאין חובה למנוע מקטן מעבור על איסורי תורה, ביחס לאיסורי דרבנן אנו בהכרח מקלים יותר. המסקנה היא שמותר להאכיל את הקטן איסורים בידיים. ברם, בתשובה הרשב"א מבהיר שהכוונה היא שמותר לאפשר לקטן לעבור על איסורי דרבנן לצורך הקטן, אך לא לצורך הגדול. הגר"ז מלאדי מבאר את הטעם לכך. אמנם אין איסור עקרוני למסור איסורי דרבנן לקטן. אך יש לנו חשש שהקטן יתרגל להתיר לעצמו לעבור על איסורי דרבנן. אם נגביל את איסורי דרבנן לאיסורים שנועדו לרווחתו, הקטן יבין שהתירו לו לעבור על האיסורים רק לצורך הקטן, ולא ימשיך בהם לכשיגדל.
רע"א והביאור הלכה מצטטים את השיטה הזו, משמע שפוסקים כרשב"א, ובניגוד לפסיקת השו"ע כרמב"ם.

האם יש הבדל בין איסורי שבת ואיסורים אחרים? העמקה בשיטת הרמב"ם

התחלנו ממצוות "לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך". מן המדרשים עלה לכאורה שמצווה זו מתייחסת למרחב של האדם, ולא לשאלה אם איסורי השבת רובצים על הקטן, או אם יש למנוע מהקטנים מעבור על איסורי השבת.
דבר זה התעצם, לכאורה, מהדיון אודות המשנה על הקטן שבה לכבות. לגמרא ברור שללא קשר לסוגיה הנוכחית, יש חובה למנוע מהקטן לחלל שבת עבור הגדול. שימו לב לניסוחו של הרמב"ם על התורה –

רמב"ן שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק י

אתה ובנך ובתך - הקטנים, הזהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו וברצוננו
מניין הרמב"ן למד את זה? לכאורה מדברי הגמרא – "על דעת אביו".

נשוב לדברי הרמב"ם שלמדנו לעיל –

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז

קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות, או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווין עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת. במה דברים אמורים? בשעשה מעצמו, אבל להאכילו בידיים אסור ואפילו דברים שאיסורן מדברי סופרים, וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפילו בדברים שהן משום שבות

הלכה כח

אף על פי שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך נער על פי דרכו וגו'

ובהלכות שבת –

רמב"ם הלכות שבת פרק כד הלכה יא

קטן שעשה בשבת דבר שהוא משום שבות כגון שתלש מעציץ שאינו נקוב או טלטל בכרמלית אין בית דין מצווין להפרישו, וכן אם הניחו אביו אין ממחין בידו

שם פרק יב הלכה ז

נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שבייתתו עלינו, אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו, והוא שיהיה עושה על דעת אביו, אבל מדעת עצמו אין בית דין מצווין עליו להפרישו

נשים לב שבפרק כד הרמב"ם אומר שאין חובה שבת הדין ימנעו מקטן מעבור על איסורי דרבנן. לכאורה משמע שישנה חובה למנוע ממנו מעבור על איסורי תורה. אך בהלכות מאכלות אסורות הרמב"ם פוסק שאין חובה על בית הדין למנוע איסורי תורה!

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שמג

איני יודע למה כתב "העובר על שבות דרבנן", דאפילו באיסור דאורייתא נמי אין ב"ד מצווין להפרישו!

ניתן ליישב בשני כיוונים עקרוניים –

א. הרמב"ם פותח באיסור דרבנן בכדי לחדש שגם אין מוחים באביו המניחו לעבור על איסורי דרבנן כך מבאר הכסף משנה –

כסף משנה הלכות שבת פרק כד הלכה יא

מה שכתב כאן רבינו "משום שבות", לא נקט 'משום שבות' משום רישא, דאין בית דין מצווים להפרישו, אלא משום סיפא, דקתני 'ואם הניחו אביו אין ממחין בידו', דהיינו דווקא באיסורי דרבנן, אבל באיסורי תורה ממחין ביד אביו שלא יניחנו לעשות איסור

יש לציין שהרמ"א מבין מדברי הכסף משנה שהכוונה היא שגם מדין חינוך אין חובה על האב להפריש את הקטן מאיסורי דרבנן –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמג סעיף א

קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו מאיסור דאורייתא אך הט"ז (ובעקבותיו המשנה ברורה) דוחה את הדברים –

ט"ז אורח חיים סימן שמג ס"ק א

ולי נראה דדווקא לעניין שיצטרך ב"ד למחות ביד אביו מחלק בית יוסף כן, אבל לעניין אב עצמו, דנקט השולחן ערוך, ודאי צריך הוא לגעור בו אפילו באיסור דרבנן!

חובת חינוך חלה גם על איסורי דרבנן! כוונת הבית יוסף היא שבת הדין אינם צריכים למחות באדם שאינו מונע מבנו מעבור על איסורי דרבנן. אך עצם חובת המניעה מאיסורי דרבנן מוטלת על האב. אך מתוך הסוגיה הבית מאיר מוכיח כדברי הרמ"א –

בית מאיר אורח חיים הגהה סימן שמג

וכמה תמוהין דבריו, דמי איכא למאן דאמר דבדרבנן על האב לגעור בו? הא ברייתות שלמות שנינו בפרק חרש "לא יאמר אדם לתניוק וכו' אבל מניחו תולש מניחו זורק!"! תו שנינו: "בן חבר כהן שרגיל לילך אצל אבי אמו כהן ע"ה כו' מצא בידו פירות אין זקוק לו". ומוקמי אביי לכל הפחות בתרומה דרבנן. ... להאמת מסתבר להרמב"ם שיש על האב מצות חינוך בדאורייתא אבל בדרבנן הא מבואר להדיא דאין זקוק לו

ציינו לעיל שהראשונים הוכיחו מהסוגיה ביבמות שדין חינוך אינו כולל מניעת איסורים, אחרת מדוע הסוגיה מתעלמת מחובה זו? הרמב"ם חולק על כך, וסובר שדין חינוך כולל מניעת איסורים. אם כך, מדוע מותר לאב לאפשר לקטן לתלוש וכדו' באיסורי דרבנן? הבית מאיר מוכיח מכך שכוונת הרמב"ם היא שמניעת איסורי דרבנן איננה כלולה בדין חינוך, גם לפי הרמב"ם, וכפי שפוסק הרמ"א.

חידוד, וחובת בית הדין למנוע מאיסורי הקטן

לפני שנתעמק בתירוץ נוסף לדברי הרמב"ם, נחיד כאן נקודה –

אנו עוסקים כאן בשלושה חיובים שונים –

א. חובת האב למנוע מילדיו מעבור על איסור.

ב. חובת בית הדין למחות באב שאינו מונע מבניו מעבור על איסור.

ג. חובת בית הדין למנוע מקטנים מעבור על איסור. הט"ז אומר שודאי שהאב חייב למנוע מכך שהקטן יעבור על כל איסור, גם איסור דרבנן (במסגרת חובה א'). כוונת הרמב"ם (לפי הכסף משנה) היא שעל בית הדין מוטלת חובה למחות באב שאינו מונע מילדיו מעבור על איסור תורה, אך אין עליהם חובה למחות בקטנים העוברים על איסור דרבנן (במסגרת חובה ב). הבית מאיר אומר שאין לאב חובה למחות בבנו העובר על איסור דרבנן (במסגרת חובה א'), וממילא גם אין לבית הדין חובה להתייחס להתעלמותו של האב מאיסורי דרבנן (במסגרת חובה ב'). ומה לגבי חובה ג'? האם מוטל על בית הדין למנוע את איסורו של הקטן?

לפי הרמב"ם, ודאי שאין חובה על בית הדין למנוע מכך שהקטן יעבור על איסורי דרבנן. למדנו לעיל שהוא גם סבור שאין להם חובה למנוע איסורי תורה. בעלי התוספות, לעומת זאת, כללו את חובת בית הדין למנוע מעבור על איסורים בכלל חיוב חינוך! השו"ע מצטט את לשון הרמב"ם, והרמ"א מביא את המחלוקת –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמג סעיף א

קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו ... הגה: ו"א דכל זה צקטן דלא הגיע לחינוך. אכל הגיע לחינוך צריכים להפרישו. ו"א דלא ציך חינוך לצית דין, אלא לאצ צלצד

השו"ע פוסק כרמב"ם. הרמ"א מביא את המחלוקת. המשנה ברורה (שם, סק"ז, על סמך דברי החיי אדם) מכריע שיש להחמיר באיסורי תורה, וניתן להקל באיסורי דרבנן.

נשוב לדיון בדברי הרמב"ם –

ב. ישנו הבדל בין החובה בשבת לבין החובה באיסורים אחרים

אור שמח הלכות שבת פרק כד הלכה יא

הנראה בדעת רבינו שסובר דאביו מוזהר בשבת להפרישו אם עשה מלאכה דאורייתא, דכתיב (שמות כ, ו) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך, ובמכילתא (בחדש ז') אלו הקטנים, ולכן אמרו (שבת קכא, א) גבי כבוי בעושה על דעת אביו, פירוש – שהניחו אביו, ממחין בידו, משום דאביו מצווה להפרישו ... וכן מפרש הראב"ע בפרשת קדושים (ויקרא יט, ג) דאיש אמו ואביו כו' ואת שבתותי כו', דזה מיוחד בשבת, ולא ביום טוב

הדברים הללו משיבים אותנו להבנתו של הרמב"ן. ביחס לשבת ישנה חובה מיוחדת המוטלת על האב למנוע מבנו מחלל שבת. ביחס לרוב האיסורים אין חובה למנוע ממנו מעבור על איסור תורה. ביחס לשבת ישנה חובה מיוחדת למנוע מכך שהקטן יחלל שבת באופן שיפיע על המרחב של המבוגרים, שנלמד מהפסוק "אתה ובנך ובתך".

לפי שיטה זו, מדברי הרמב"ם עולה כך –

- אין חובה למנוע מקטן מעבור על איסור.
  - אסור להכשיל את הקטן באיסור.
  - על ההורים מוטלת חובה נוספת, לחנך את ילדיהם להימנע מאיסורים.
  - אין מוחים בידי אב המניח את בנו עובר על איסורי דרבנן. משמע שאם בנו עובר על איסורי תורה, יש להזכיר לאב כי מוטל עליו לחנך את בנו להימנע מהאיסורים.
  - ביחס להלכות שבת, אם הקטן עושה על דעת הגדולים, יש למחות בו.
- כפי שצינו בתחילת השיעור, הדברים מקבילים לאיסור השימוש בבהמה המופיע בהמשך הפסוק, כפי שמבאר החתם סופר –

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן פג

לאו ד"לא תעשה מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך", מיניה ילפינן לאו דמחמר כשעושה מלאכה הוא עם צירוף הבהמה, שמחמר אחריה ... ובה מוזהר נמי על בנו, שהרי כתיב "לא תעשה מלאכה אתה ובנך". וחמור הבן מבהמה, שהבהמה דווקא מחמר, אבל בן, שיש לו דעת, ומבין קריצות אביו ורמיזותיו, כל שעשה לדעת אביו – עובר מדאורייתא על לאו הזה, ואמנם כשהקטן עושה מלאכת עצמו לית ביה האי לאו

חיוב השביתה המופיע בפסוק הזה אוסר על האדם להשתמש בסביבתו לעשיית מלאכה. מבחינה זו, הבן והבהמה מקבילים – האיסור הוא לגרום להם לעשות מלאכה לטובתו. שמתחדד בדברי הרמב"ם, וכפי שמחדד החתם סופר, יש דרכים שונות לגרום לאנשים לעשות מלאכה לצרכנו. (ביחס לשביתה בהמה ישנו חיוב שביתה נוסף. הוא מבואר בקצרה בהרחבות).

❖ **הרחבות – "למען ינוח שורך וחמורך"**

וכך פוסק המשנה ברורה, שאם הקטן מכבה על דעת אביו, עובר על "בנך ובתך", המיוחדים ביחס לשבת –

שער הצינון סימן שלד ס"ק נד

בדליקת אביו מחוייב אביו מן התורה למחות בידו כיון שהוא עושה לדעתו, כדי שלא יעבור אמה דכתיב לא תעשה וגוי ובנך ובתך

פירוש אחר לקטן העושה על דעת אביו

ברם, מדברי ראשונים אחרים משמע שמפרשים את הדין של עשייה על דעת אביו באופן שונה –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכא עמוד א

ופרקין בקטן העושה לדעת אביו. פירוש שהוא בן דעת, ודעתו לעשות נחת רוח לאביו, וכגון שאביו עומד עליו דחשבינן כאילו הוא עושה ברשותו ובמצותו, והא דכולי עלמא אסור ... נהי שאין בית דין מצווין להפרישו, אסור להכין לו או לומר לו שיאכל, וכל שכן שאסור להאכילו בידים

הריטב"א משווה בין קטן העושה על דעת אביו, ובין האכלת האיסורים בידיים. לפי שיטה זו, הסיבה שהסוגיה הניחה שאסור להניחו עושה על דעת אביו היא מפני שזה כמו האכלה בידיים. כלומר – אין כאן חריג עקרוני מהדיון על חובת בית הדין למנוע מהקטן מעבור על איסורים. זו עוד דוגמה להאכלה בידיים, האסורה. זאת בשונה מדעת הרמב"ם והרמב"ן, שלמדו שמדובר על הלכה מיוחדת בהלכות שבת. יש לציין שאודות דעת רש"י ישנו דיון באחרונים. מצד אחד, על הסוגיה רש"י מפרש כך –

רש"י מסכת שבת דף קכא עמוד א

על דעת אביו - בקטן שידע להבחין שהכבוי זה נוח לאביו, ועושה בשבילו

אחרונים הצינו ללמוד מדברי רש"י שהוא לומד כדברי הריטב"א, שהקטן העושה על דעת אביו, הרי זה כאילו אביו ציווהו לעבור על האיסור. מצד שני, על התורה נראה שרש"י מבאר בדומה לרמב"ן –

רש"י שמות פרק כ פסוק י

אתה ובנך ובתך - אלו קטנים. או אינו אלא גדולים, אמרת הרי כבר מוזהרים הם, אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים, וזו ששינונו (שבת קכא א) קטן שבא לכבות אין שומעין לו, מפני ששביתתו עליך

כלומר, גם רש"י מפרש שהחובה למנוע מהקטן מכיבוי השרפה נלמד מהפסוק "אתה ובנך ובתך", בדומה לדברי הרמב"ן.

לסיכום נקודה זו: הגמרא אומרת שיש למנוע מקטן המכבה שרפה על דעת אביו. מדוע? נראה שיש שני כיוונים עקרוניים בראשונים.

א. לפי הרמב"ם והרמב"ן, זה כלול בציווי התורה למנוע את "בנך ובתך" מחילול שבת, ובכך זה חורג מגדרי מניעת קטן מעבור על איסורים הרגיל.

ב. לפי הריטב"א, כאשר הקטן עושה על דעת אביו, זה כמו האכלת הקטן בידיים, האסורה לכל השיטות.

נשים לב שלכולי עלמא אסור להניח את הקטן לכבות את השרפה על דעת אביו. השאלה היא מדוע – לפי הרמב"ן והרמב"ם – מפני שבהלכות שבת ישנה הלכה מיוחדת. לפי הריטב"א – זה גם נחשב האכלה בידיים.

"ליספי ליה בידיים"

הדיון הזה מעלה את השאלה – מה נחשב האכלה "בידיים"?

לפי הריטב"א, להניח לקטן לעשות איסור שהקטן ידע שאביו מעוניין בו נחשבת האכלה בידיים. לפי הרמב"ם, מצב זה איננו נחשב האכלה בידיים.

לכאורה דברי הריטב"א מבוססים על הברייתא שהובאה בתחילת הסוגיה –

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קיד עמוד א

לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח הבא לי חותם, אלא מניחו תולש, מניחו זורק

כאמור, אביו מבאר שהסיפא עוסקת באיסורי דרבנן. אך מדוע אין ראייה מהרישא, האוסרת להורות לקטן להביא את המפתח והחותם? לכאורה עולה שלגמרא ברור שלהורות לקטן לעבור על איסור נחשב האכלה בידיים.

לאור זאת, הריטב"א מבין שכל פעולה שהילד עושה מפני שמבין שאביו מעוניין בה נחשבת האכלה בידיים.

לכאורה לפי הרמב"ם יש הבדל בין הוראה לקטן לעבור על איסור, לבין ידיעתו של הקטן שאביו מעוניין בה.

הגדרה מקלה מאוד של האכלה בידיים הובאה בשיעור 71 –

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ספר סיני וליקוטים סימן תפה

וששאלתם על עוגות התינוקות שכותבין עליהן אותיות ותיבות, איך אוכלים אותם התינוקות ביום טוב אי משום מוחק ביום טוב, ליכא איסורא דאורייתא במוחק אלא על מנת לכתוב, כדאמרין בפרק כלל גדול, ומיהו איסורא דרבנן איכא, ובתינוק אין לחוש דקטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין עליו להפרישו היכא דלא ספינן ליה

בידים

כפי שלמדנו שם, מדובר במבוגר הנותן לילד עוגיות מיוחדות, שחלק מהעניין שבהם הוא שבירת האותיות. במקרה זה, ברור שהמבוגר מעוניין בכך שהקטן ישבור את האותיות. המהר"ם בוחן שתי שאלות, שלכאורה אין תלות ביניהן. ההכרעה ביחס לכל אחת עשויה להשפיע על הפסיקה, אך הגדרת אחת איננה משפיעה באופן מוחלט על השנייה – א. האם מדובר באיסור תורה או איסור דרבנן? ב. האם מסירת העוגות לילד באופן זה נחשבת האכלתו בידיים? כאמור, אין תלות לוגית בין שתי השאלות. כלומר – ההכרעה באחת השאלות איננה גוררת הכרעה בחברתה. לאור זאת, נראה שהמהר"ם אינו רואה במסירת העוגות לילד האכלתו בידיים! יש מקום לצמצם את החידוש שבדבריו. ניתן לטעון שמסירת האוכל לילד נחשבת האכלתו את העוגות בידיים. לעומת זאת, כאשר מוסר את העוגות, אין בכך הוראה או סיוע שבירת האותיות. יתרה מזו, נזכיר שבשיעור 71 למדנו שלפי רוב השיטות, אם שבירת האותיות נעשית תוך כדי אכילה, אין בכך מלאכת מוחק. אם כך, ניתן לטעון שגם הקטן יכול לבחור שלא לעבור על האיסור, על ידי אכילת האותיות ללא שבירתן קודם לכך (או שבירת העוגה סביב האותיות והכנסת אות שלמה לפיו בכל פעם). לפי סברא זו, אין בכך ספייה בידיים מפני שהקטן יכול לאכול את העוגה ללא מעבר על איסור. אך גם אחרי צמצום זה, לכאורה יש כאן קולא גדולה מאוד. יוצאות לנו שלוש שיטות בשלב זה – לפי הריטב"א דיינו שהקטן מודע לכך שאביו מעוניין במלאכה בכדי שזה יוגדר כהאכלה בידיים. לפי הרמב"ם ידיעת הקטן מרצון אביו איננה מספיקה בכדי שתוגדר כהאכלתו בידיים. לפי המהר"ם מרוטנברג אפילו אם אביו מניח את האיסור בפניו אין זה נחשב האכלתו בידיים (כאמור, יתכן זהו רק אם יכול לאכול את העוגה ללא איסור).

מדברי רש"י עולה הגדרה מחמירה הרבה יותר. המשניות מגדירות, ביחס לחומרים ועצמים שונים, מהי הכמות שהוצאתם תחייב משום הוצאה מרשות לרשות בשבת. הכלל העקרוני הוא – כמות שרגילים לשמור.

משנה מסכת שבת פרק ט משנה ז

רבי יהודה אומר: אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחוק בו רבי יהודה אומר שהוצאת חגב נחשבת טלטול של חפץ משמעויות, מפני שהיו רגילים למסור אותו לקטן לשחק בו. האם תנא קמא חולק על כך?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף צ עמוד ב

ותנא קמא סבר לא, מאי טעמא - דילמא אכיל ליה

ת"ק אומר שאין למסור לקטן חגב למשחק שמא יאכל אותו.

רש"י מסכת שבת דף צ עמוד ב

דילמא אכיל - ואפילו למאן דאמר קטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין עליו להפרישו - מודה הוא דלא יהבינן ליה בידיים, דתניא (יבמות קיד, א) לא תאכלום - לא תאכלום, להזהיר גדולים על הקטנים

רש"י אומר שלתת לקטן חגב לשחק בו נחשב האכלת הקטן את החגב בידיים, למרות שזה נעשה בניגוד לרצון ההורים!

מסתבר שמדובר במציאות בה ההנחה שהקטן יאכל את החרק היא הנחה סבירה. אך אפילו כך, לכאורה יש בזה חידוש גדול. מסירת החגב לידי הילד נחשבת האכלתו בידיים, למרות שהמבוגר אינו מעוניין בכך. כלומר – הנגשת האיסור לילד, כאשר יש סבירות גבוהה שהילד יעבור על האיסור, נחשבת האכלתו בידיים.

דברי רש"י הפוכים ממש מדבריו של המהר"ם מרוטנברג. המהר"ם מרוטנברג סובר שהגשת העוגה, שהילד מבין שהוא אמור לשבור, איננה האכלת האיסור בידיים, ואילו רש"י סובר שמסירת האיסור לידי הקטן, גם אם אין רצון שהקטן יעבור על האיסור, מכיוון שהיא מונגשת לו, הרי היא האכלתו בידיים. לכאורה דבריו תואמים את דברי הריטב"א, האומר שעצם זאת שהאב מעוניין בפעולתו של הבן נחשבת האכלתו בידיים. אך דברי רש"י קיצוניים יותר. עצם האפשרות שהקטן יבחר לאכול את החגב נחשבת האכלתו בידיים! המגן אברהם מביא את דברי רש"י להלכה!

מגן אברהם סימן שמג ס"ק ג

אסור ליתן לתינוק חגב חי טמא לשחוק בו, שמא ימות ויאכלנו ... דהוי כמאן דמאכילו בידיים ברם, הגר"ז מלאדי פוסק את דברי רש"י ואת דברי המהר"ם מרוטנברג –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שמג סעיף ט

אסור ליתן לתינוק חגב חי טמא לשחוק בו, שמא ימות ויאכלנו, ונמצא מאכילו איסור בידיים כיון שהוא נתן לו האיסור ...

סעיף י

וכל זה באיסורי מאכלות ... אבל מותר ליתן לתינוק בשבת חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו, ואפילו אם ידוע שיעשה בהם, כגון ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת, אף על פי שהתינוק יאכלנה בודאי, כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו, אין צריך להפרישו כמו שנתבאר למעלה רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק

שימו לב – לעיל הצענו שמא המהר"ם מרוטנברג מתיר רק אם הקטן יכול לבחור אם לאכול את העוגה בדרך אסורה או מותרת. ניתן לטעון שהוא הדין לגבי כל דבר אחר שהגר"ז מלאדי מתיר להניח לפניו. מותר להניח חפצים שהקטן יכול לבחור שלא לחלל שבת בעזרתם בלבד. ברם, אין בכך פתרון לסתירה-לכאורה בין דבריו לבין שיטת רש"י. רש"י מדבר על מסירת חגב חי, שעתידי למות, ואזי התינוק יכול לבחור אם לאכול אותו או לקיים בו מצוות לזוית המת (כשיטת רבי יהודה). הבחנתו של הגר"ז מלאדי, אם כן, היא בין איסורי אכילה לבין איסורי מלאכה בשבת.

המהרש"ל מבאר את החילוק על פי המקובלים (בהמשך לדברים שמביא בשם ראשוני אשכנז) –

ים של שלמה מסכת יבמות פרק יד סימן ז

צריכים להזהיר את המינקת, שלא תאכל נבילות וחזיר, וכל שכן שלא להאכילה דברים טמאים. וראייה מאחר (אלישע בן אבויה), שאמו אכלה ממין ע"ז, וזה גרם לו לעת זקנותו שיצא לתרבות רעה ע"כ, וכן כתבו המקובלים, שאכילת שקצים, ודומיהם, מטמטמין הלב והשכל, ועל כן נכון לכל ירא שמים להזהר

יש לציין שלפי הבחנה זו, החלוקה היא בין איסורי אכילה, המטמטמים את הלב, לבין שאר איסורי התורה (והשבת בכללם). נראה שהמשנה ברורה פוסק כך –

משנה ברורה סימן תרמ ס"ק ה

לכולי עלמא אסור להאכיל לקטן בידיים חוץ לסוכה אפילו לאדם אחר דהיינו ליתן לתוך פיו או לצוות לו לאכול

שער הציון סימן תרמ ס"ק ח (שם)

ולאפוקי כשמניח לפניו לאכול והוא אוכל מעצמו, אבל אביו מחוייב מחמת מצות חינוך למנוע אותו שלא לאכול חוץ לסוכה

ננתח את הפסיקה הזאת לאור דברינו לעיל –

מכיוון שהבחנה היא בין איסורי אכילה המטמטמים את הלב לבין יתר האיסורים, מותר להניח את האוכל מחוץ לסוכה, למרות שסביר שזה יגרום לקטן לאכול את האוכל מחוץ לסוכה (האם גם כאן זה רק על סמך האפשרות שהקטן יבחר לקחת את האוכל לסוכה, במקביל להצעתנו ביחס לדברי המהר"ם מרוטנברג?).

כאן ההזדמנות להזכיר את מסגרת הדיון האחרון, המובאים בסוף דברי המשנה ברורה – הדיון הוא רק על קטן שטרם הגיע לגיל חינוך, או ביחס לאחרים, שאינם הוריו. החל מגיל חינוך מוטל על ההורים ללמד את הקטנים שלא לעבור על איסורים (ולא רק לא לספות להם את האיסור).

לאור הבחנה זו, יש מקום רב להקל לאפשר לקטן, הקטן מדין חינוך, לעבור על האיסור, בתנאי שהקטן אינו מבין שהגדול מעוניין באיסור –

פסקי תשובות אורח חיים סימן שמג אות ד

אם מעמיד לפניו האיסור, או מעמידו בפני האיסור, בלא לומר לו כלום, ובלא לרמז לו שום רמז שיש בו ציווי לעשות, אף על פי שידוע לנו בודאי שיטול לידו האיסור, כל שאינו הכרח שיעבור האיסור, ואינו מקבל את המעשים האלו כ'ציווי' (כי שָׁקְלוּ עדיין אינו מפותח דיו, מחמת קטנותו), אין זה בכלל איסור 'ספיה', ואפילו באיסורים דאורייתא, ואפילו אם הקטן לעצמו לא היה יכול להגיע לאיסור זה אילולא היו מעמידים אותו שם. ומכאן נלמד שאין לאסור להעמיד תינוק ליד מתג חשמל והוא משחק בו ומדליקו או מכבהו, או להעמידו ליד מקרר ששכחו לנתק הנורה והוא פותח את דלת המקרר, וכן להעמידו ליד חפץ והוא נוטלו ומטלטלו מרשות לרשות, או ליד חפץ מוקצה והוא מטלטל ממקום למקום, וכן כל כיוצא בזה.

רבנות – סימן שמג

סיכום

יסודות חיובו של קטן לשמור שבת

מצד מה יש חובה על הקטן לשמור שבת? למדנו שלושה מקורות חיוב – א. "אתה ובנך ובתך"

במכילתא מבואר שפסוק זה מחייב את האדם שילדיו הקטנים ישמרו שבת. ברם, מבואר שם שהכוונה היא שאסור לצוות על הקטנים לעשות מלאכות עבור הגדול. פסוק זה אינו מטיל על הגדול חובה להשגיח על ילדיו ולמנוע את חילול השבת על ידם. מהדברים בהמשך עולה שחובה זו היא רק ביחס למלאכות שהקטן עושה עבור הגדול (בהמשך נגדיר את גבולות האיסור).

ב. קטן אוכל נבלות – אין בית דין מצווה להפרישו

הסוגיה במסכת יבמות דנה בשאלה אם יש חובה להפריש קטן מעבור על איסורים. כפי שלמדנו והוכחנו, חובה זו עוסקת בחובה להפריש קטן מכל איסור, ואיננה מיוחדת לשבת. היא איננה קשורה לפסוק "אתה ובנך ובתך".

הגמרא מבססת את הדיון על מספר פסוקים – "לא תאכילום" (הנאמר ביחס לשקצים), "כל נפש מכם לא תאכל דם", "אמור ... ואמרת" (הנאמר ביחס לאיסור טומאת כהנים). הגמרא מבארת מדוע יש צורך בכל לימוד. משמע שאיסורים אלו בנו בניין אב, שבכל התורה כולה ישנו איסור למסור לקטן איסור בידיים. כאמור, הגמרא מתלבטת אם כוונת הציווי היא גם למנוע מכך שהקטן יעבור על איסור.

המסקנות העולות מן הגמרא –

- אין חובה למנוע מקטנים מעבור על איסור דרבנן (ויתכן ומשמע שאף מותר למבוגר להכשיל קטן באיסורי דרבנן!).
- יש למנוע מקטן מחילול שבת הנעשה למען הגדול.
- אסור למבוגר להכשיל קטן באיסורי תורה.
- ספק אם מוטל על המבוגרים למנוע מקטנים מעבור על איסורי תורה.

ג. דין חינוך

הז"ל חייבו את ההורים לחנך את ילדיהם (כפי שמפורש במסכת סוכה, דף כח ע"ב ודף מב ע"א). מדוע הז"ל נצרכו להטיל חובה על ההורים, אם כבר ישנה חובה שכזו מדאורייתא, כפי שפורט בדיון הקודם?

הראשונים שואלים את השאלה בצורה ההפוכה. אם ישנה חובה על הילד לקיים את התורה מצד מצוות חינוך, למאי נפקא מינה בשאלה אם מוטל על בית דין למנוע מכך שקטן יעבור על איסור? בלאו הכי מוטל עליו מצד חיוב חינוך!

התוספות ישנים אומרים שמצוות חינוך מחייבת את ההורים לוודא שהקטנים יקיימו את המצוות, אך חיוב זה איננו נוגע לאיסורים. יש איסור דאורייתא למסור לקטנים איסורים, ויש חובה דרבנן לחנך את הקטנים לקיים את המצוות. בהחלט יתכן שאין חובה למנוע מכך שהקטן יעבור על איסור, והז"ל תיקנו שהגדול יודא שהקטן מקיים את מצוות העשה.

בעלי התוספות מתרצים שאכן, מעת שהקטן מגיע לחינוך, מוטל עליו לקיים את התורה, לאוין ועשין, וממילא מוטל על בית הדין לוודא שהוא ישמור את דברי התורה (כשם שמוטל על בית הדין לוודא שכל אדם ישמור את מצוות ה' ויישמר מאיסורים). כל הדיון בשאלה אם בית הדין מצווה להרחיק את הקטן מאיסור נסוב על קטנים מתחת לגיל חינוך בלבד!

מהבחינה זו של בעלי התוספות, משמע שגם לבית הדין יש חובה מסוימת

הרמב"ם פוסק שחובת חינוך חלה על ההורים בלבד, ואיננה חלה על בית הדין. ברם, הוא מסכים שחיוב חינוך מחייב את האב למנוע מכך שהקטן יעבור על איסורים (כדברי בעלי התוספות, ובניגוד לתוספות ישנים).

האכלת הקטן איסורי דרבנן

כאמור, הגמרא ביבמות מגבילה את הדיון אם מוטל על בית הדין למנוע איסורים מקטנים לאיסורי דאורייתא בלבד. הריטב"א אומר שביחס לאיסורי דרבנן מוכרע כי אין חובה למנוע איסורים, אך בודאי שאסור להאכילו איסורים בידיים. הרמב"ם פוסק כדבריו, ובעקבותיו גם השו"ע. הרשב"א אומר שהסוגיה דנה באיסורי תורה, ולא פתחה את הדיון אודות איסורי דרבנן. מכיוון שלהלכה אנו פוסקים שאין חובה למנוע מקטן מעבור על איסורי תורה, ביחס לאיסורי דרבנן אנו בהכרח מקלים יותר. המסקנה היא שמותר להאכיל את הקטן איסורים בידיים. ברם, בתשובה הרשב"א מבהיר שהכוונה היא שמותר לאפשר לקטן לעבור על איסורי דרבנן לצורך הקטן, אך לא לצורך הגדול. הגר"ז מלאדי מבאר את הטעם לכך. אמנם אין איסור עקרוני למסור איסורי דרבנן לקטן. אך יש לנו חשש שהקטן יתרגל להתיר לעצמו לעבור על איסורי דרבנן. אם נגביל את איסורי הדרבנן לאיסורים שנועדו לרווחתו, הקטן יבין שהתירו לו לעבור על האיסורים רק לצורך הקטן, ולא ימשיך בהם לכשיגדל. רע"א והביאור הלכה מצטטים את השיטה הזו, משמע שפוסקים כרשב"א, ובניגוד לפסיקת השו"ע כרמב"ם.

שיטת הרמב"ם – חובת בית הדין למחות באב שאינו מונע את ילדיו מעבור על איסורים

הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פרק יז, כז-כח) פוסק שאין חובה על בית דין למנוע קטן מעשיית איסורים, ואפילו איסורי תורה. חובה זו מוטלת על האב בלבד. ברם, בהלכות שבת (פרק כד יא) הרמב"ם פוסק שאם קטן עובר על איסור דרבנן, בית הדין אינו מצווה להפרישו, או למחות באביו על כך שהוא אינו מפרישו. משמע שאם הקטן עובר על איסור תורה, יש לבית הדין אחריות להתערב בכך, לכאורה בניגוד לפסיקה בהלכות מאכלות אסורות! הטור אומר שלכאורה יש חוסר דיוק בדברי הרמב"ם. גם אם האדם עובר על איסור דאורייתא אין לבית הדין כל חובה להתערב!

הכסף משנה מבאר שאם הקטן עובר על איסור תורה, בית הדין מצווה למחות באב שאינו מוחה בבנו. הרמ"א והבית מאיר מבינים שכוונת הבית יוסף היא שאין לאב חובה למנוע את הקטן מעבור על איסור דרבנן (וממילא בית הדין לא יתערב אם האב אינו מונע את הקטן מעבור על האיסור, שהרי חובה זו אינה מוטלת על האב!). הט"ז מבאר שזו טעות. ודאי שמוטל על האב למנוע את בנו מעבור על איסור דרבנן. הכוונה היא רק שאין חובה על בית הדין להתערב בשאלה אם האב מונע את איסורי הדרבנן מבנו. אך ודאי שחובת מניעת איסורי דרבנן מוטלת על האב. נשוב ונחזק – יש כאן שלושה דברים שונים –

- א. חובת האב למנוע מילדיו מעבור על איסור.
  - ב. חובת בית הדין למחות באב שאינו מונע מבניו מעבור על איסור.
  - ג. חובת בית הדין למנוע מקטנים מעבור על איסור.
- מחלוקת הבית מאיר והט"ז עוסקת בשאלה אם מוטל על האב למנוע את ילדיו מעבור על איסורי דרבנן (חובה א), לאור זאת שהרמב"ם פוסק שבית הדין אינו נדרש למחות באב על כך (חובה ב). על בית הדין ודאי שאין חובה למנוע מקטן מעבור על איסורי דרבנן (חובה ג). האם מוטל על בית הדין למנוע מקטן מעבור על איסורי תורה?

חובת בית הדין למנוע מאיסורי הקטן

את התשובה לשאלה הזו בעצם כבר למדנו לעיל, במחלוקת בעלי התוספות והרמב"ם – לפי בעלי התוספות, מוטל על בית הדין להפריש את הקטן מן האיסור, מדין חינוך. לפי הרמב"ם, דין חינוך לעולם אינו מוטל על בית הדין.

השו"ע מעתיק את דברי הרמב"ם. הרמ"א מביא את המחלוקת ביש אומרים ויש אומרים. החיי אדם והמשנה ברורה פוסקים שיש להחמיר ולמנוע מקטן מעבור על איסורי תורה.

"ליספי ליה בידיים"

כאמור, במסכת שבת (דף קכא ע"א) נאמר שיש למנוע מכך שקטן יכבה שריפה, מכיוון שמכבה אותה על דעת אביו. הרמב"ן מבאר שחובה זו היא חובה נפרדת, הנובעת מהפסוק "בנך ובתך". זו חובה מיוחדת לשבת, שהקטנים לא יעשו מלאכות עבור הגדולים. האור שמח מוכיח שאף הרמב"ם סובר כך, והמשנה ברורה כותב כך בפשטות בשער הציון. ראשונים אחרים (הריטב"א ועוד) למדו ששורש החובה למחות בקטן שבא לכבות הוא מפני שזה נחשב מסירת האיסור בידיים. מכיוון שהקטן מודע לכך שאביו מרוצה מהכיבוי, אישור זה נחשב עידוד עד כדי החשבתו כהאכלת האיסור בידיים. המשמעות היא שלפי הרמב"ם והרמב"ן רצון האב אינו מחשיב את מעשה הקטן להאכלתו בידיים.

למדנו שתי הגדרות נוספות להאכלה בידיים –

המהר"ם מרוטנברג פוסק שמסירת עוגות עם כיתוב אינו נחשב האכלת הקטן איסור בידיים. מדוע? יתכן וזאת מפני שאינו אומר לילד לעבור על איסור מוחק (למרות שברור לנו שזה יקרה, בפסיק רישא מהאכילה). לחילופין יתכן שלקטן יש אפשרות לאכול את העוגה בלי לעבור על האיסור, וזה מספיק בכדי שמסירת העוגה לא תחשב האכלה בידיים.

בצד הנגדי עומדים דברי רש"י. רש"י (בפירושו למסכת שבת דף צ ע"ב) אומר שלתת לקטן חגב לשחק בו נחשב האכלת הקטן איסור בידיים, מפני שהחגב עלול למות והקטן עלול לאכול אותו! למרות שהקטן פועל בניגוד לדעת הוריו, מכיוון שהם הנגישו לו את מה שיש סיכוי שיעבור בעזרתו על איסור, זה נחשב האכלתו בידיים!

הגר"ז מלאדי פוסק את שני הדברים גם יחד, ומסביר שיש הבדל בין מאכלות אסורים לבין חילול שבת. המהרש"ל מבאר שבעניין מאכלות אסורות אנו מחמירים הרבה יותר, מפני שעלינו לשמור על הנפש העדינה של הקטנים מפני טמטום הלב המגיע בעקבות אכילת מאכלות אסורות מכל משמר!

לאור זאת, עולה שהחילוק הוא בין מאכלות אסורות, שעלינו להרחיק את ילדינו מהם, לבין איסורים אחרים, בהם הגדרת האכלה בידיים הרבה יותר מקלה. לאור זאת המשנה ברורה פוסק שמותר לתת לילד אוכל מחוץ לסוכה, למרות שסביר שיאכל אותו מחוץ לסוכה (האם הכוונה היא כהצעתנו במהר"ם לעיל, שהילד יכול לקחת את האוכל לסוכה, אך סביר שיתעצל ולא יעשה זאת?).

השלכה מודרנית לפסיקה זו מובאת בפסקי תשובות, המתיר להעמיד קטן ליד מתג חשמלי ולאפשר לו לשחק בו עד שידליק או יכבה (בתנאי שהקטן טרם הגיע לגיל חינוך, ובתנאי שהקטן אינו מבין שהגדול מעוניין בפעולה זו בדווקא).

בזאת אנו מסיימים את שיעורי הלכות שבת. בריך רחמנא דסייען.